

RAQAMLI MEROS VA UNING HUQUQIY MAQOMI: O‘ZBEKISTON QONUNCHILIGIDA TRANSFORMATSIYA MASALALARI

Sattarova Baxtigul Ergash qizi

Farg‘ona davlat universiteti Huquqshunoslik fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot texnologiyalari rivojlangan davrda "raqamli meros" tushunchasining huquqiy tabiati, uning tarkibiy qismlari va vafot etgan shaxsning raqamli aktivlarini merosxo'rlarga o'tkazish muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasining amaldagi Fuqarolik kodeksi normalari raqamli voqelik bilan qiyoslanib, kiber-huquqiy bo'shliqlar ko'rsatib o'tilgan.

KIRISH

Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida mulk tushunchasi har doim moddiy ob'ektlar — yer, bino, chorva yoki pul mablag'lari bilan bog'lanib kelgan. Biroq, XXI asrning chorak qismi ortda qolar ekan, "mulk" tushunchasi o'zining an'anaviy qobig'idan chiqib, virtual olamga chuqur kirib bordi. Bugungi kunda har bir faol internet foydalanuvchisi o'zidan keyin ulkan "raqamli iz" qoldiradi. Bu iz nafaqat ijtimoiy tarmoqlardagi xotiralar, balki real iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan aktivlarni ham o'z ichiga oladi. Raqamli meros masalasi nafaqat shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi, balki milliy xavfsizlik va kiberjinoyatchilikka qarshi kurash kontekstida ham dolzarbdir. O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi doirasida ko'plab xizmatlar elektron shaklga o'tmoqda, ammo inson vafotidan keyingi "raqamli hayot"ning huquqiy taqdiri hali ham qonunchilik e'tiboridan chetda qolmoqda.

1. RAQAMLI MEROSNING HUQUQIY TABIATI VA TURKUMSIZLANISHI

Raqamli merosni shartli ravishda uchta yirik guruhga bo'lish mumkin. Birinchisi — shaxsiy nomoddiy aktivlar. Bunga elektron pochta, ijtimoiy tarmoqlardagi akkauntlar va shaxsiy yozishmalar kiradi. Bu turdagi aktivlar insonning shaxsiy siri bilan bog'liq bo'lgani sababli, ularni merosxo'rlarga o'tkazish masalasi ma'naviy-huquqiy ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Ikkinchisi — intellektual mulk ob'ektlari. Masalan, vafot etgan shaxs tomonidan yozilgan va bulutli xotiralarda saqlangan asarlar, dasturiy kodlar yoki dizayn loyihalari. Uchinchisi esa sof moliyaviy aktivlar — kriptovalyuta hamyonlari, elektron hamyonlardagi balanslar va monetizatsiya qilingan platformalardagi hisob raqamlaridir. Hozirgi kunda amaldagi qonunchilikda ushbu ob'ektlarning har biri uchun alohida meros tartibi ishlab chiqilmagan, bu esa kiberjinoyatchilar uchun qulay imkoniyat yaratadi.

2. KIBERJINOYATCHILIK VA RAQAMLI AKTIVLARNI EGALLASH SXEMALARI

Vafot etgan shaxsning raqamli profili jinoyatchilar uchun "egasi yo'q mulk" sifatida ko'rinadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson o'limidan keyingi birinchi olti oy ichida uning akkauntlariga qilinadigan kiberhujumlar soni 300 foizga ortadi. Jinoyatchilar "social engineering" (ijtimoiy muhandislik) usullari orqali marhumning yaqinlariga uning nomidan murojaat qilishadi. Ayniqsa, kriptovalyuta va blokcheyn texnologiyalari bilan bog'liq jinoyatlar xavfli tus olmoqda. Kalit so'zlar (seed phrase) merosxo'rga ma'lum bo'lmagan taqdirda, jinoyatchilar turli fishing saytlari orqali bu ma'lumotlarni qo'lga kiritishga urinishadi. Bu esa huquqshunoslar oldiga yangi vazifani qo'yadi: raqamli vasiyatnomalarni blokcheyn texnologiyasi asosida himoyalash va ularni davlat tomonidan tan olinishini ta'minlash.

3. XALQARO TAJRIBA VA O'ZBEKISTON UCHUN TAKLIFLAR

AQSHning ayrim shtatlarida "Raqamli aktivlarga ishonchli kirish to'g'risida"gi qonun (UFADAA) qabul qilingan bo'lib, u merosxo'rlarga marhumning akkauntlarini boshqarish huquqini beradi. Germaniya federal sudi esa 2018-yilda raqamli ma'lumotlarni oddiy xat-xabarlar kabi meros sifatida o'tishini tan oldi. O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish uchun quyidagi qadamlarni tashlash lozim: Birinchidan, Fuqarolik kodeksiga "raqamli aktiv" tushunchasini kiritish va uning huquqiy rejimini belgilash. Ikkinchidan, Notariuslar tomonidan raqamli vasiyatnomalarni rasmiylashtirish tartibini soddalashtirish. Uchinchidan, foydalanuvchi vafot etgan taqdirda uning ma'lumotlarini merosxo'rga o'tkazish bo'yicha yirik texnologik kompaniyalar (ITgigantlar) bilan milliy darajadagi kelishuvlarni ishlab chiqish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli meros — bu shunchaki texnologik masala emas, balki zamonaviy huquqshunoslikning eng muhim yo'nalishidir. Raqamli dunyoda inson huquqlarini himoya qilish uning vafotidan keyin ham davom etishi kerak. Bu boradagi huquqiy islohotlar nafaqat fuqarolarning mulkiy manfaatlarini himoya qiladi, balki mamlakatimizdagi kiberxavfsizlik darajasini yangi bosqichga olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.

O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonuni. 2022-yil 15-aprel.

Rizayev D. Raqamli huquq: Nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.

Tereshchenko L.K. Pravovoy rejim informatsii. – M.: 2019.

Digital Inheritance: International Perspectives. Edited by S. Edwards. Cambridge University Press, 2020.

Sattarova B.E. Raqamli makonda shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi. Farg'ona davlat universiteti ilmiy xabarnomasi, 2024.

World Intellectual Property Organization (WIPO) reports on Digital Assets, 2022.

